

ציור החמה ומרכבה וויקתו לשאר חלק הפסיפס של בית-אלפא

מאת
ישראל רינוב (ניו-יורק)

מתוך מחקר שהבשוווה שערכתי בציורי הקיר של בית-הכנסת שבדורא-
אברופוס ובחטיבות הפסיפס של בית-אלפא, נתחוור לי, שהנושא המרכזי של
הפסיפס, בדומה לשל ציורי הקיר של דורא¹⁾, מעורר, בראעיננות המשיחית
שהיו רוחחים במחשבה ובסתירות של היישובים היהודיים שבבבל ובארץ-
ישראל באותם הדורות.

ולא עוד אלא בפסיפס של בית-אלפא הובלט הנושא המשיחי במידה
יתרה על-ידי שינוי מקומם של המזולות של חודשי תמוז ואב, שהם קבועים
כאן באמצע בין הדמיות המסמלות את תקופות החורף והאביב, והרי מקומם
הרגיל בתקופת הקיץ. בחיבור שהגשתי לשם קבלת תואר דוקטור בינוי 1952,
הצעתנו פתרון לבעה זו של שינוי מקומם המזולות, ושם דנתי גם על ציורי שני
המזולות הללו מבחינת סמיוכותם לבניה הדומה לארון-קדש הבא בחטיבה
של מעלה מהם²⁾.

לאחר שחקרטוי ודרשתי במקורות הספרותיים, הנותנים בהם בחפצים
המצוררים מימינו ומשמאלו של המבנה הדומה לארון-קדש צד שווה, שהם
מכלי-הקדש של הבית הראשון ושל הבית השני, שב לא יכולתי לראות
אותו מבנה כארון-קדש, כפי שישعرو קודם-לכן³⁾.

1) R. Wischnitzer, *The Messianic Theme in the Paintings of the Dura Synagogue*, Chicago, 1948, p. 100.

2) I. Renov, *Some Problems of Synagogal Archaeology* (חיבור שהבירנו
בשנת 1952 לשם קבלת תואר דוקטור בספרות עברית, בהשגתנו של פרופ' ה. מ. אורלנסקי:
כתה"י נשמר בספרייה בית-המדרשה לרבניים "היברו יוניין קולג'-ג'ויאיש אינסטיטוט אויף ריליג'ין",
ניו-יורק), עמ' 100, הע' .98.

3) E. L. Sukenik, *The Synagogue of Beth Alpha*, Jerusalem, 1932,
pp. 22–25, 32–34; ב. מיזול, *בית-שערם, ירושלים תש"ד*, א, עמ' 74–75; I. Renov, *op. cit.*, p. 120.

נסמלו של בית-הבחירה או של הדריר. ועוד ידים להנחה זו, שהנוסא המשיחי הכרוך בעקדת יצחק, המצוירת בחטיבה התחתית של הפסיפס, לעולם אינו נסמך לארון-קודש. ואילו בית-הבחירה תופס בו מקום נכבד.

אומרים אנו שהמבנה הדומה לארון-קודש הוא הדריר, פתחנו פתח גם לפתרונה של עיטה שניוי מקומם. של המזולות של חודשי תמוז ואב וסמכותם למבנה הניל — והיינו שחודשים אלה הם זמן ביטולו של החמיד (יז' בתמונ) וחורבן הבית (ט' באב).

צירום המקדש בפסיפס של בית-אלפא מרכיב הוא, ויש בו מסימני הבית הראשון והבית השני כאחד. מסתבר, שיש כאן השפעת דברי המדרש בפרשת העקדת, שהראה הקדוש-ברוך-הוא לאברהם אבינו "בית המקדש חרב ונוני חרב ובינוי", ואף בא שם הלשון "בניו ומשוכל לעתיד לבוא", שכנהראה זה פירושו, שהכיתת השלישי יהיה בו מן הבית הראשון וגם מן הבית השני. אם העזרותי אלו מכוננות, יש בהן חיווק לפירוש שאני מציע לפרש את צירום החמה ומרכבה הבא בתחום העיגול שבאמצעיתה של חטיבת גלגל המזולות. מן הרואי ליתן את הדעת על צירור זה: דמות החמה נראהית כאן כשהיא רוכבת במרכבה רתומה לאربעה סוטים. הרקע של התמונה הוא אפלת הלילה, ובשמות הכהנים נראים גם הלבנה והכוכבים. ומופלא הדבר,

שארבעת הסוסים מצחיהם עטורים טרורנים (צירור 1).

במאמר שנתפרסם לאחרונה על החטיבה של גלגל המזולות בפסיפס של בית-אלפא, נתפרשו צירורי החמה והלבנה כסמלי רומי ויישראלי⁴⁾. לפי זה החמה הרוכבת במרכבה מסמלת את רומי עטורות הנצחון, ומעליה בא צירור הסהרון על גבי של הסרטן, והוא מסמל את ישראל. בעל אותו המאמר הביא ראיות מסוימות לאמת דעה זו, שהחמה היא סימנה של רומי והלבנה סימנו של ישראל⁵⁾. אבל מקורות אחרים משמע, שאין החמה סמלת של רומי דווקא. אדרבה, מוצאים אנו שזו לדורשים את החמה כסמל לכבוד ה' ואור הגואלה לעתיד לבוא, והלבנה נדרשת בעיקרה לא כסמלו של ישראל אלא כסמלו של בית דוד⁶⁾.

⁴⁾ I. Sonne, The Zodiak Theme in Ancient Synagogues and in Hebrew Printed Books, *Studies in Bibliography and Booklore*, Vol. I (June, 1953), No. 1, p. 10.

⁵⁾ הניל, שם, עמ' 13, הע' 13.

⁶⁾ בבל סנהדרין צ"ט, ע"א.

במקום אחר יכול שיתפרשו ציור החמה ומרכבה גם כסמלת של רומי המשולט בכיפה. מה שאין כן בפסיפס הנידון, שם נאמר שאין מקום אלא לפירוש זה בלבד, והוא נתבעים לפטור שתי בעיות.

ציור 1

קודם כל אין זה דבר שכיח, שבפסיפס של בית-כנסת יותן מקום בראש סמל שרותה של רומי, ולא זו בלבד, אלא שההטעמה יתרה זו של סמל רומי השלטת אינה מתוישבת בציורי הרים של הנושא המשיחי הבאים בכל חטיבותיו של הפסיפס. מגמתו של הציור כולה, הגוברת והולכת בו בהדרגה מחתיבה לחטיבה, היא גאות ישראל, והרי יש בכך פגימה מובהקת, שבטבורה של הפסיפס, המושך את עיני הרואה, יתנווט סמל שרותה של רומי, ואפילו נ Nich שcn הוא, שציפור החמה ומרכבה איננו מתרפרש אלא כסמלת של רומי, עדין טוען הסבר דגם הסהרון המצויר על מצחיה הסוטים המושכים את מרכיבת החמה⁷⁾. ולא עוד אלא אם החמה סמלת של רומי והלבנה סמלו של ישראל, מה טעם באו ציורי הסהרונים דווקא בראשי הסוטים הרתומים למרכבת החמה? ואף זו, מפני מה בא ציוה החמה על גבי רקע

7) י. זונת, שם, צייר 8.

אף, שנראים בו הלבנה והכוכבים, שלא כרגיל באור היום, שקרני המשמש מכחוות את שאר מאורות הרקיע?

אבל כל הבעיות הללו בטלות, אם אנו מפרשים את ציור החמה ומרכיבתה כרום מדרגתנו של הנושא המשיחי העולה מתוך צירופי הרמזים שבשאר חלקי הפיסוס. החמה מסמלת לפי פירוש זה את גבורת האל הגואל, שכבודו יזרח או ייגלה על ישראל לעתיד לבוא. ואם כן, הדין נותן שתהא מצוירת על גבי רקע אף, שנראים בו הלבנה והכוכבים, והוא סמל החושך שיכסה לעתיד לבוא את הארץ ואת כל האומות, ועל ישראל יזרח אור גאותה ה' וכבודו,

כפי שפירשו חז"ל את הכתוב בישעה ס', ב' (8).

אף שאר פרטימ שבציור החמה ומרכיבתה עשוים להתבאר על-פי דברי חז"ל שם בעניין הגאולה וימות המשיח שיבואו אחריה. כיון שבימות המשיח תשוב מלכות בית דוד לשולטונה, ולפי רשי' בית דוד נמשל כירח (9), מתיישב גם טעםם של הטהرونים המצוירים בראשיהם של ארבעת הסוסים. שהם באים לסמל את ימות המשיח תחת שלטון בית דוד, שיבואו לאחר הגאולה המסומלת על-ידי ציור החמה. ואפשר שגם מגן מניינים של הסוסים — ארבעה — אינו דבר שבמקרה, אלא נרמז בו זמן של ימות המשיח, שלדעת ר' דוסא הוא ארבע מאות שנה (10).

פירוש זה לא זו בלבד שהוא נותן בו בנושא המשיחי שבפסיפס של בית-אלפא רעיוון מלוכד ומאותד, אלא הוא מגלת לנו טفح בנככי נפשו של היישוב היהודי בארץ-ישראל בשעת מצוקתו תחת שלטון רומי וביויאנטון במאות הה' והו' לס"נ (11). החשכות שבחיהם והגוזרות והרדיפות על דת ישראל דחפו את היהודים לבקש מקלט לנفسם בחבון הרעיוון המשיחי ותקוות הגאולה. הוא אומר, הפטיפס של בית-אלפא הוא בבואה אמונהית להלכי הנפש הללו ומחשבות הללו, שהפליגו מעבר להווע העכור אל העולם שככלו טוב המזומן לעתיד לבוא. ועל-ידי צירופי הרמזים לנושה המשיחי, שהפטיפס הולך ומצרפת מתחילה בפרשת העקדה וחוזונו של אברהם שראה את "בית המקדש חרב ובינוי" ועד למדרגתו העליונה בימות המשיח המסתומים בציור החמה ומרכיבתה — הריהו נעשה מקבילה גרافية לעולם הרעיון שנתגלו בספרות ישראל בתקופת התלמוד.

(8) עי' הע' 6. (9) כנ"ל. (10) כנ"ל.

11) J. Juster, *Les Juifs dans L'Empire Romain*, Paris, 1914, II, pp. 369–77; I. Renov, *op. cit.*, p. 109.